

Бакирова Г.С., Абдурасулова Р.К.

**КАЛЫГУЛ БАЙ УУЛУНУН САНАТ-НАСЫЯТ ЫРЛАРЫНЫН
ТАРБИЯЛЫК МААНИСИ**

Бакирова Г.С., Абдурасулова Р.К.

**ВОСПИТАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ НАЗИДАТЕЛЬНЫХ
ПЕСЕН КАЛЫГУЛ БАЯ**

G.S. Bakirova, R.K. Abdurasulova

**THE EDUCATIONAL VALUE OF INSTRUCTIVE SONGS
BY KALYGUL BAI**

УДК: 37-013

Тарбия – бул үзүлтүксүз жараян. Ааламдашуу, илимий-техникалык прогресстин жетишкен мезгилинде адам баласы алдыга умтулуп, колдо бар мүмкүнчүлүктү пайдалануу менен мүмкүн болушунча мобилдүү, коммуникабелдүү, виртуалдуу дүйнөнү өздөштүргөн коомдук алдыңкы жараны болуп чыга келүүгө аракет жасап жаткандыгы баарыбызга маалым. Бирок ушундай жетишкендик болгону менен адамдык баалуулуктар унутта калып баратканы жакшы көрүнүшү эмес. Аталган макалада коомдогу, адам турмушундагы негизги иш – бала тарбиясы тууралуу маселе каралды. Балага туура тарбия берүү менен улут өзүнүн келечегин түзөөрү белгилүү. Андыктан макалада бала тарбиясына байланышкан улуу педагог-окумуштуулардын айткандарын негизге алуу менен кыргыз адабиятынын замана агымынын өнүгүшүнө зор салым кошкон нускоочу акын Калыгул Бай уулунун ырларынын тарбиялык маанисин иликтеп, анын чыгармаларындагы накыл-сөздөр, кемеңгер кептердин бүгүнкү күн үчүн мааниси чоң экендиги белгиленди. Ошону менен бирге баланы, келечек муунду тарбиялоодо улуттук акындарыбыздын чыгармаларында уюп жаткан тарбия кенчтерин колго алып, балдарга алардын маанисин чечмелеп түшүндүрүү менен окутсак тарбиялоо жараянынын мындан да бекем болоору бышык. Макаланын жүрүшүндө жогоруда санап өтүлгөн маселер каралды.

Негизги сөздөр: тарбия, педагог, идеология, заманчыл акын, даанышман, санат-насыт ырлары, философиялык маани, маселдер, элдик педагогика, ааламдашуу процесси, улуттук дөөлөттөр.

Воспитание – это непрерывный процесс. В условиях глобализации земного шара, когда бурно развивается научно-технический прогресс и освоение космоса, время предъявляет новые требования к человеку. Как грибы растут новые общественные проблемы. Поднимается уровень производства. Человек вступает в новые экономические и общественные отношения. Растут конфликты между отдельными государствами. Человек испытывает на себе трудности. В настоящей статье рассматриваются отдельные вопросы воспитания в современном мире. А также анализируется роль духовного наследия кыргызского народа, в частности, нравственные ценности произведений поэта Калыгула Бая. Формирование личности в современных условиях путём воспитания, используя много-

вековые народные средства кыргызского народа – важнейшая задача всего человечества. Пословицы, поговорки, назидательные песни, духовные наследия кыргызского народа - имеют огромные потенциальные воспитательные возможности. Приобщение будущих педагогов к освоению духовного наследия кыргызского народа даст хорошие результаты в воспитательном процессе молодого поколения. Калыгул Бай в своих произведениях призывает к нравственности, проповедует духовность, возвышает народные традиции кыргызского народа. В то же время разоблачает ложь, лицемерие, фальш. Центральное место занимает в произведениях Калыгула Бая-идея трудового воспитания. Труд кормит, лень портит-гласит кыргызская пословица. Кыргызы с малых лет приучали ребёнка к труду. Воспитание ребёнка к трудовой деятельности занимает особое место в произведениях поэтов кыргызской литературы. Жизнь ещё раз подтверждает величие и значимость воспитания-как решающего фактора в решении социально-экономических проблем современности.

Ключевые слова: воспитание, педагог, идеология, заманистический поэт, философское значение, народная педагогика, глобализация, назидательные песни, народные наследия

Parenting is a continuous process. In the conditions of globalization of the globe, when scientific and technical progress and space exploration is rapidly developing, time imposes new requirements on man. How mushrooms grow new social problems. Raises the level of production. Man enters into new economic and social relations. Conflicts grow between individual states. The person is experiencing difficulties. This article addresses selected issues of education in the modern world. It also analyzes the role of the spiritual heritage of the Kyrgyz people, in particular, the moral values of the works of the poet Kalygul Bai. Formation of personality in modern conditions through education, using the centuries-old folk remedies of the Kyrgyz people is the most important task for all of humanity. Proverbs, sayings, admonitory songs, spiritual heritage of the Kyrgyz people, have great potential feeding opportunities. The introduction of future teachers to the development of the spiritual heritage of the Kyrgyz people will give good results in the educational process of the young generation. Kalygul Bai in his works calls for morality, preaches spirituality, elevates the folk traditions of the Kyrgyz people. At the same time exposes a lie, hypocrisy, false. The

central place is occupied in the works of Kalygul Bai, the idea of labor education. Labor feeds, laziness spoils, the Kyrgyz proverb says. The Kyrgyz have taught the child to work from an early age. Raising a child to work occupies a special place in the works of poets of Kyrgyz literature. Life once again confirms the greatness and importance of education, as a decisive factor in solving the socio-economic problems of our time.

Key words: education, teacher, ideology, zamanistic poet, philosophical meaning, folk pedagogy, globalization, edifying songs, folk heritage.

«Балдарга туура тарбия берсек, ал биздин бактыбыз, туура эмес тарбия берсек ал биздин кайгыбыз», - деп улуу педагог А.С. Макаренко айткандай келечек муунду, баланы туура, оң багытта тарбиялоо ар бир мугалимдин, ата-эненин негизги милдети, тарбия жакшы болсо, коомдун эртеңки күнү бакубат жана бейкут болооруна шек жок. Жаш муундарды тарбиялоо маселеси түбөлүктүү, ошол эле учурда адамзаттын өнүгүшү, тарыхый жүрүшү менен кошо пайда болгон тынымсыз жараян.

«Тарбиясыз мектеп – суусуз жүргөн тегирменге окшош» демекчи, биз педагогдор, эртеңки күндүн ээлерин тарбиялоочулар катары билим менен кошо татыктуу тарбия беришибиз керек. Эмнегедир биздин окутуу, тарбиялап жаткан окуучуларыбыз билим жагынан алдыда да, адеп-ахлак, тарбия жактан кризиске учурап жаткан өңдөнөт, башкача айтканда, адамгерчилик сапат, бирин-бири сыйлоо деген сапаттар жоголуп, коом өнүгүп, ааламдашуу процессинин тездик менен жүрүп жаткандыгынан улам балдарыбызда өзүмчүлдүк жана турмушка болгон «бухгалтериялык» мамиле пайда болуп жатат.

Окуучуларыбыздын аң-сезими болуп жаткан өзгөрүүлөрдөн, өнүгүүлөрдөн башкача айтканда технологиялык прогресстен артта калбоо керек, интернетти, компьютерди билүү – бул бүт нерсени билип алгандык менен барабар деген түшүнүккө келип калды. Бирок ушул өзгөрүүлөр руханий жан дүйнөбүзгө бүлүк салып, аны алсыздантып, жакырдантып жатканы жөнүндө билсек да, билмексенге алабыз.

Илимий техникалык прогресс тездик менен көп мүмкүнчүлүктөргө жетишүү өңдүү кызматтарды алдыбызга тартуулоодо, мунун натыйжасы жакшы жыйынтыктарды берсе деген гана ой.

Өнүгүп-өсүү даражасына жеткен өлкөлөрдө деп жазат С.Байгазиев өзүнүн «Педагогикалык руханият» деген китебинде: «Японияда «Биринчи улутунду тааны, адегенде япон бол, анан дүйнө маданиятын тааны», – деп окутат [1, 254].

Демек биз да ушул өңдүү идеологияны туу кылып кармансак жаман болбостурбуз. Балдарды жаштайынан элдик педагогиканын, элдик музыканын негизинде тарбиялоо-тарбиялоо жараянынын негизги тиреги, рычагы болуп берер эле.

Улуттук рухий казынабыздагы дөөлөттөрүбүздү

үйрөтүү менен таалим-тарбия берүүгө багыт алышыбыз абзел. Өлкө тиреги, эртеңки Кыргызстандын мыкты, мекенчил атуулун тарбиялоо ишинде пайдубал, кубаттуу ресурс катары күнүмдүккө эмес, түбөлүктүүлүккө эсептелген кыргыз акылмандарынан жана калктын тарыхый тажрыйбасынан жаралып, доорлор сыноосунан өткөн көөнөрбөс элдик этикалык нарктар, адеп-ыймандык мурастар бизге жолубузду жарык кылуучу шамчырак болуп берет.

Биз жогорудагы ойду улай элибизге заманчыл акын, элдик даанышман аталган Калыгул Бай уулунун санат-насыят ырларынын тарбиялык мааниси жөнүндө кеп козгоону туура көрүп турабыз. Ал заманчыл акындардын көч башы, олуялык касиети менен таанылган акын катары адабиятта өзүнүн салмактуу ордун жоготпой келет. Анын адамдык бейнеси тууралуу Батма Кебекова өз макаласында төмөнкүдөй жазат: «Калыгул даанышман, ойчул адам болуп, эл аралап эмес, комуз да чертпеген, манап тукумунан чыккандыктан өз чөйрөсүнө ылайык таза кийинип, ээр-токумуна күмүш чегертип, жасалгасы жакшы ат минип, өзүн салабаттуу, токтоо кармап, кебин угууга ынтызаар болуп чогулуп тургандардын өтүнүчү менен замана, калктын келечеги, сыяктуу философиялык маанидеги, коомдук социалдык ой толгоолорун куюлуштуруп, маселдетип, макал, санат, насыят формасында обонсуз айтып берген» [2, 400]. Ошол себептүү анын чыгармалары «санаттар», «маселдер» деп аталып калса керек. Сөз башында акындын өрнөктүү өмүрү жөнүндө учкай кеп. Ал убагында болочок заманды болжоп, алдын ала айткан, көрөгөчтүк касиетинен улам эл ичинде олуя Калыгул, акылман Калыке аталган белгилүү даанышман, айткан сөзү калктын жүрөгүнө эм болгон насыятчы катары таанымал. Ал 1785-жылы дүйнөгө келип, 1855-жылы дүйнөдөн кайткан. Анын чыгармаларында элдин мүдөөсү, ой санаасы кенен чагылдырылган, элдер анын терең ойлуу акылман сөздөрүн сүйүп угушкан жана муундан-муунга ыйык мурас катары сакталып келген [3,3]. Омоктуу ой ээсинин калеминен жаралган чыгармалар бүгүнкү күндө да өзүнүн актуалдуулугун жоготпой келет, мунун бирден бир себебин ырларынын тарбиялык маанисинин зор экендиги менен байланыштырууга болот.

Адегенде санат – насыят деген терминге токтоло кетсек:

Санат-насыят ырлары – кыргыз элинин оозеки адабиятында кеңири тараган лирикалык жанр. Мындай ырларда белгилүү бир каармандар, сюжет, окуялар жок, жөн гана элдин турмуш тажрыйбаларынын жыйынтыгы берилет, адамдарды оң сапаттарга үндөө идеясы чагылдырылат.

Калыгулдун насаат ырлары тарбиялоо иши үчүн

«рычаг» болуп берери бышык. Ал өзү айткан экен:

«Акыл – макал экөө бирдей келер,

Ал экөөнүн айтканы күндөй тиер» анда, күндөй тийген насааттарга көңүл бурсак:

Ырыс алды – ынтымак,

Ынтымагың жок болсо

Алдыдан таяр алтын так [5, 217] - дейт, чынында бул сөз калетсиз. Мунун чындык экендигин коомдук окуялар ырастап турат, элдин негизги биримдиги ынтымак, ынтымак болсо гана ал элдин таалайы, багы ачылат. Бул темага бир канча акындар, төкмөлөр алсак, Барпы, Токтогулдар кайрылышкан, андан сырткары элибиз улуттук идеология катары карманып жүргөн «Манас» эпосунда, жети осуятта да ынтымак жөнүндө айтылат, мындан чыкты ынтымак – элдин зор күчү, эртеңки күнгө болгон ишеними.

Чаң созулат тамандан,

Жакшылык келбейт жамандан [5, 215] - бул саптарда таалим-тарбия күчтүү. Мында жамандын колунан жакшылык иш келбестиги, ар бир пенде жакшылык жасагандыгы менен жамандан айырмаланып турары, кимдин кандай экендигин жакшылык ишинен баамдоого боло тургандыгы баяндалат. Андан кийин:

Ийри жыгач түз болот,

Тезге салып оңдосо.

Душманына кор болот,

Өз тууганын кордосо [5, 215].

Калыгулдун бул сөзүнүн мааниси терең, адамдын кемчилигин көрүп, андан түңүлүүгө болбойт, ошол адамдын ийриси түзөлүп, оң жолго түшүшү үчүн биз ага ишеним көрсөтүүбүз, анын жакшы адам болуусуна моралдык, рухий колдоо, камкор мамиле жасоо керектелет. Калыгул коомдук турмушка, андагы оң, терс көрүнүштөргө, адилетсиздик өңдүү маселелерге сереп салып, аларды колдон келишинче чечмелөөгө аракеттенген акын анын төмөндөгү ырында:

Көп кыйнаба кулунду,

Угуп жүргүн мунумду.

Кезек келип калбасын

Кегин кокус албасын – [6, 9] - деп бийлик ээлерине эскерткендиги – анын коомдук турмушту, анын келечегин баалай билгендигинин далили катары кароого болот. Бул ыр саптарынын жазылганына көп убакыт болсо да, алигиче өз маанисин жоготпой келет. Акындын ырларын окуу жайларга, мектептерге,

кеңселерге накыл сөз, залкар ой катары жазып илип койсо боло тургандыгын белгилей кетүү абзел, себеби, көп учурларда чет элдик даанышмандардын сөздөрүн таберик кылып жазып, илип алчу адатыбыз бүгүнкү күнгө чейин калбай келет. Аты легендага айланган акындардын чыгармаларынын тарбиялык маңызын ачып, аны ар тараптуу талдоого алууда мугалимдин салымы зор болууга тийиш, анткени, акындын ар бир ыр сабындагы көрөгөчтүк менен айтылган ойлорду ийине жеткире чечмелеп, жада калса маселдерде кездешкен айрым түшүнүксүз сөздөрүн алсак, «тул», «от араба» «дилгирем», «такыя», «токол» жана санаттарындагы «чат», «тезге», «буйга» деген сөздөрдүн түшүндүрмөсүн чечмелеп берүү артыкчылык кылбайт. Себеби, биз тарбиялап жаткан келечек муундар кыргыздын нукура сөздөрүнүн түшүндүрмөсүн билбей калган учурлар кездешип жатат, ошол себептүү сабак учурунда сөздүк жумуштарын жүргүзүүнү колго алуу зарылдыгы келип чыгууда. Бул процессти ишке ашырууда мугалимдин ролу зор.

«Элдик педагогикадан өткөн мыкты педагогика жок», – дегендей акылмандарыбыздын чыгармаларын «тарбия идеяларынын казынасы» катары көрүп, балдарды ошолордун мурастары менен сугарып, тарбияласак жакшы болоор эле.

Г.К. Волков айткан: Ар бир элдин, улуттун өзүнүн тарбиялоо системасы болуу керек», – дегендей биздин акылмандарыбыздын кемеңгер ойлору, насааттары тарбиялоо процессинин негизги бөлүгү катары каралууга тийиш.

Кытай эли азыркы убакка чейин Конфуцийдин мыйзамына, ал түзгөн адеп-ахлак эрежелерине баш ийүү менен жашап келе жатат, бул жагынан биз алардан үлгү алсак жаман болбос.

Адабияттар:

1. Кебекова Б. «Калыгул Бай уулу» газеттик материал. «Кыргызстан маданияты» газетасы. - №19, 10-май, 1990.
2. Исаков Б., Исакова Ч.Б. Кыргыз адабияты. - Б., Педагогика, 2002.
3. Шериев Ж., Муратов А. «Кыргыз адабияты терминдердин түшүндүрмө сөздүгү». - Б., 1994.
4. Байгазиев С. «Педагогикалык руханият». - Б., 2008.
5. Улуттук идеология жана кыргыз рухий дөөлөтүнүн кайра жаралышы. - Ош, 1998.

Рецензент: к.пед.н., доцент Мондошов Ш.Н.